

УДК 341.231.14:343.22]:343.82

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.71>

## ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЇХ ДОТРИМАННЯМ

**Олійник Д.С.,***студентка 4 курсу,**факультет міжнародного та європейського права,**Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

ORCID: 0009-0001-2607-4732

e-mail: d.s.oliynyk@nlu.edu.ua

**Трагнюк О.Я.***доцентка, кандидатка юридичних наук, професорка,**Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна*

ORCID: 0000-0002-4505-8105

e-mail: o.ya.tragnyuk@nlu.edu.ua

**Олійник Д.С., Трагнюк О.Я. Права ув'язнених: міжнародні стандарти та контроль за їх дотриманням.**

Захист прав осіб, позбавлених волі, є однією з ключових складових верховенства права та дотримання гуманітарних стандартів у пенітенціарних системах. Незважаючи на існування широкого спектра міжнародних та національних нормативних актів, серед яких Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція проти катувань, Конвенція про права осіб з інвалідністю, а також регіональні стандарти та рекомендації ООН, практика утримання ув'язнених у низці держав продовжує демонструвати системні порушення прав людини. У статті аналізується взаємодія різних рівнів правових механізмів – міжнародних, регіональних та національних, – і наголошується на ролі незалежного контролю, що здійснюється через Національні превентивні механізми, міжнародні органи та неурядові структури. Особлива увага приділяється функціональності моніторингу та його значенню для попередження катувань, неналежного поведіння та приниження гідності ув'язнених.

На основі аналізу судової практики Європейського суду з прав людини демонструються конкретні випадки порушень, зокрема через неналежні умови утримання, відсутність медичної допомоги або надмірно суворі обмежувальні заходи. Дослідження показує, що навіть за наявності формальних міжнародних гарантій реалізація прав ув'язнених залежить від ефективності національних органів контролю та готовності держав забезпечувати їх незалежність і дієвість. У статті також розглянуто приклади порушень прав людини, зокрема північнокорейські трудові табори, де система правового захисту фактично відсутня, що підкреслює критичну необхідність постійного міжнародного нагляду та участі громадянського суспільства у забезпеченні гуманності утримання.

Також підкреслено, що ефективний захист прав ув'язнених потребує комплексного підходу: поєднання законодавчого забезпечення, професійної підготовки персоналу, систематичного моніторингу, оперативного реагування на порушення та вдосконалення практики управління пенітенціарними установами. Такий підхід дозволяє забезпечити дотримання міжнародних стандартів, зменшити ризики жорстокого поведіння та створити умови для реального захисту гідності, безпеки та прав осіб, позбавлених волі, навіть у складних соціально-політичних контекстах.

**Ключові слова:** права людини, ув'язнені, пенітенціарна система, умови утримання, міжнародні стандарти, регіональні стандарти, національне законодавство, моніторинг, незалежний контроль, неурядові організації, Європейський комітет із запобігання катуванням, Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань, тюремні табори, порушення прав ув'язнених, ефективність системи захисту.

**Oliiynyk D., Tragniuk O. Prisoners' rights: international standards and monitoring of their compliance.**

Protecting the rights of persons deprived of liberty is one of the key components of the rule of law and compliance with humanitarian standards in penitentiary systems. Despite the existence of a wide range of international and national regulations, including the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention against Torture, the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, as well as regional standards and UN recommendations, the practice of detaining prisoners in a number of

states continues to demonstrate systematic human rights violations. The article analyzes the interaction of different levels of legal mechanisms– international, regional, and national– and emphasizes the role of independent monitoring carried out through national preventive mechanisms, international bodies, and non-governmental organizations. Particular attention is paid to the functionality of monitoring and its importance for the prevention of torture, ill-treatment, and humiliation of prisoners.

Based on an analysis of the case law of the European Court of Human Rights, specific cases of violations are demonstrated, in particular due to inadequate conditions of detention, lack of medical care, or excessively severe restrictive measures. The study shows that even with formal international guarantees in place, the realization of prisoners' rights depends on the effectiveness of national supervisory bodies and the willingness of states to ensure their independence and effectiveness. The article also examines extreme examples of human rights violations, in particular North Korean labor camps, where the legal protection system is virtually non-existent, highlighting the critical need for constant international oversight and civil society participation in ensuring humane detention conditions.

It was also emphasized that effective protection of prisoners' rights requires a comprehensive approach: a combination of legislative support, professional training of staff, systematic monitoring, prompt response to violations, and improvement of prison management practices. This approach ensures compliance with international standards, reduces the risk of ill-treatment, and creates conditions for the effective protection of the dignity, safety, and rights of persons deprived of their liberty, even in complex socio-political contexts.

**Key words:** human rights, prisoners, prison system, conditions of detention, international standards, regional standards, national legislation, monitoring, independent control, non-governmental organizations, European Committee for the Prevention of Torture, Optional Protocol to the UN Convention against Torture, prison camps, violations of prisoners' rights, effectiveness of the protection system.

**Постановка проблеми.** Захист прав осіб під вартою є важливим індикатором дотримання прав людини та верховенства права в державі. Незважаючи на широке коло міжнародних і національних нормативних актів, у ряді країн порушення прав ув'язнених носять системний характер. Проблема полягає в невідповідності між формальним закріпленням прав та їх реальним застосуванням, недостатньою ефективністю моніторингових механізмів, обмеженим доступом незалежних органів та неурядових організацій до закладів позбавлення волі, а також низькою якістю підготовки персоналу пенітенціарних установ. Ця ситуація підкреслює потребу в комплексному аналізі, оцінці та вдосконаленні системи захисту прав ув'язнених.

**Метою цієї статті** є комплексний аналіз системи правового захисту осіб, позбавлених волі, на міжнародному, регіональному та національному рівнях, визначення ефективності існуючих механізмів контролю та моніторингу умов утримання під вартою, а також оцінка ризиків і наслідків порушень прав ув'язнених. Дослідження спрямоване на виявлення прогалин у практичній реалізації прав людини в пенітенціарних установах, визначення ролі судової практики та участі неурядових організацій у захисті ув'язнених, а також на формулювання рекомендацій щодо підвищення ефективності системи забезпечення гуманного поводження з особами, позбавленими волі.

**Стан опрацювання проблематики.** Питання захисту прав осіб, позбавлених волі, охоплює значний масив науково-дослідницької та правозахисної літератури, в якій увага приділяється формулюванню стандартів поводження, механізмам реалізації гарантованих прав, а також аналізу практик утримання під вартою. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів цієї проблематики зробили такі дослідники, як В. Буткевич, М. Гнатовський, І. Лукашук, О. Костенко, а також міжнародні експерти Ради Європи та Комітету ООН проти катувань. У своїх працях вони акцентують на необхідності посилення механізмів незалежного моніторингу, удосконалення національного законодавства та підвищення рівня відповідальності держав за неналежні умови утримання. Попри це, комплексне дослідження ефективності існуючих систем контролю та реального впровадження міжнародних стандартів у пенітенціарну практику залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цій сфері.

**Виклад основного матеріалу.** Права осіб, які перебувають під вартою, закріплені в численних міжнародних, регіональних і національних актах у сфері прав людини. Вони визначають основні стандарти поводження з ув'язненими, спрямовані на забезпечення гуманності та поваги до людської гідності навіть у межах обмеження свободи. Такі норми деталізуються не лише в міжнародних договорах, а й у численних документах рекомендаційного («м'якого») характеру, розроблених для практичного застосування загальних принципів у сфері пенітенціарного права.

Насамперед, фундаментальні положення щодо прав осіб під вартою містяться у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (далі – МПГПП), який формує основні стандарти пово-

дження з особами, позбавленими волі. Зокрема стаття 7 Пакту встановлює абсолютну заборону катувань і будь-яких форм нелюдського чи принизливого поводження, а стаття 10 зобов'язує держави забезпечувати гуманне ставлення до всіх затриманих і створювати умови тримання, сумісні з повагою до людської гідності. У взаємозв'язку ці положення закріплюють фундаментальний принцип, за яким навіть за законного позбавлення волі держава не звільняється від обов'язку поважати базові права людини [1].

Подальший розвиток цих положень отримав у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, яка конкретизує ці норми, розвиваючи їх у практичній площині. Стаття 2 покладає на держави позитивний обов'язок запобігати катуванням у будь-яких умовах, навіть у надзвичайних ситуаціях, а стаття 12 вимагає проведення незалежного й ефективного розслідування кожного повідомлення про такі дії. Таким чином, документ підкреслює невідворотність відповідальності за порушення прав осіб під вартою та гарантує ефективні механізми їхнього захисту [2].

Важливим доповненням до зазначених стандартів є Конвенція про права осіб з інвалідністю, яка доповнює загальні стандарти принципом недискримінації, наголошуючи у статті 14, що особи з інвалідністю не можуть бути позбавлені волі незаконно чи довільно. Її положення підкреслюють, що рівність і гідність не втрачають значення навіть за умов обмеження свободи [3].

У межах європейської системи правового захисту відповідні гарантії – право на життя, свободу, рівність, приватність і захист від катувань – містяться в Європейській конвенції з прав людини [4], яка імplementована у національне законодавство низки країн, зокрема у Законі про права людини Великобританії [5].

Окрім міжнародних договорів, важливу роль відіграють документи, що не мають обов'язкового характеру, але встановлюють універсальні стандарти для поводження з ув'язненими. Основні принципи поводження з в'язнями, розроблені ООН у 1990 році, передбачають, що всі в'язні зберігають свої права людини та основні свободи, а поводження з ними має здійснюватися з повагою до їхньої гідності та цінності як особистостей, що закріплено в Принципі 1. Додатково ці принципи визначають, що будь-які заходи утримання повинні здійснюватися без дискримінації за будь-якою ознакою (Принцип 2). Таким чином, вони встановлюють гуманістичні рамки поводження з ув'язненими та формують основу для подальшої деталізації практичних стандартів [6].

У цьому контексті Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями ООН, розроблені у 1957 році і оновлені у 2015 році під назвою Правила Мандели, конкретизують зазначені принципи, визначаючи практичні норми для організації пенітенціарних установ. Вони містять положення щодо розміщення і класифікації ув'язнених, харчування та медичного забезпечення, гігієни та умов утримання, а також адміністративного управління установами. Зокрема, Правило 1 наголошує, що до всіх ув'язнених слід ставитися з повагою до їхньої гідності та цінності як людей, а жоден в'язень не може бути підданий катуванням або іншим нелюдським чи принижуючим гідність видам поводження. Правило 3 уточнює, що саме обмеження свободи є тяжким заходом, тому тюрмна система не повинна посилювати пов'язані з цим страждання, за винятком випадків, коли це необхідно для підтримання дисципліни та безпеки [7].

Важливе значення у забезпеченні прав осіб, позбавлених волі, мають і регіональні стандарти. Зокрема, Європейські пенітенціарні правила встановлюють основні принципи гуманного поводження з ув'язненими, регламентують умови їхнього утримання, порядок застосування дисциплінарних заходів, а також підготовку та навчання персоналу пенітенціарних установ, що сприяє підтриманню належного рівня безпеки та дотриманню прав людини в тюрмах. Наприклад, стаття 9 передбачає, що всі в'язниці повинні підлягати регулярним урядовим перевіркам та незалежному моніторингу, що забезпечує прозорість і відповідальність у пенітенціарній системі. Стаття 10 визначає, що ці правила застосовуються до осіб, які були затримані судовою владою або позбавлені волі після засудження, що охоплює широкий спектр ситуацій позбавлення волі [8].

У тісному зв'язку з цими правилами діють Принципи медичної етики, що стосуються ролі медичного персоналу, зокрема лікарів, у захисті ув'язнених та затриманих від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 37/194 від 18 грудня 1982 року. Вони визначають обов'язки медичних працівників щодо захисту ув'язнених від будь-яких форм катувань або жорстокого поводження. Також підкреслюють, що всі ув'язнені повинні мати доступ до необхідної медичної допомоги, яка забезпечує збереження їхнього здоров'я, при цьому медичні працівники не можуть брати участі в будь-яких актах насильства чи тиску. Принципи наголошують на дотриманні конфіденційності медичної інформації та збереженні професійної незалежності медичного персоналу, що дозволяє гарантувати захист прав людини в пенітенціарних установах та підтримувати гуманістичний підхід до поводження з ув'язненими [9].

У свою чергу, Європейський кодекс етики для тюремного персоналу Ради Європи формулює моральні та професійні стандарти поведінки працівників пенітенціарних установ, наголошуючи на необхідності дотримання принципів гуманності, справедливості та поваги до гідності ув'язнених. Наприклад, стаття 19 вимагає, щоб персонал був чутливим до особливих потреб осіб, таких як неповнолітні, жінки, меншини, іноземці, літні та інваліди, і докладав усіх зусиль для задоволення їхніх потреб. Стаття 20 зобов'язує персонал забезпечувати повний захист здоров'я осіб у їхньому утриманні та негайно вживати заходів для надання медичної допомоги, коли це необхідно, що підкреслює важливість медичного забезпечення в пенітенціарних установах [10].

Контроль за дотриманням цих норм у європейському контексті здійснює Європейський комітет із запобігання катуванням, створений відповідно до Європейської конвенції про запобігання катуванням. Комітет регулярно проводить візити до місць несвободи, готує звіти та надає рекомендації щодо практичного тлумачення понять «катування», «нелюдське» чи «таке, що принижує гідність, поведження або покарання». Його діяльність сприяє розвитку єдиних європейських підходів до забезпечення прав осіб, які утримуються під вартою, і вдосконаленню національних пенітенціарних систем.

Таким чином, система міжнародних і регіональних актів створює комплексну нормативну базу, спрямовану на гарантування гідного, безпечного й гуманного поводження з особами, позбавленими волі. Вона не лише встановлює стандарти, а й забезпечує їх практичне застосування через моніторинг, звітність та рекомендації спеціалізованих органів.

Поряд із закріпленням прав осіб під вартою міжнародні стандарти визнають, що певні обмеження цих прав можуть бути допустимими за умов, передбачених законом і необхідних для підтримання безпеки або порядку [11, с. 19]. Так, МПГПП дозволяє обмеження деяких прав у разі надзвичайного стану, а Європейська конвенція з прав людини допускає обмеження окремих прав лише тоді, коли це відповідає закону та є необхідним у демократичному суспільстві, наприклад у період війни чи іншого надзвичайного стану. Водночас низка прав, зокрема право на життя та заборона катувань, є абсолютними і не підлягають обмеженню.

Судова практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) показує, що сама по собі ізоляція або позбавлення волі не є порушенням прав людини, проте умови утримання можуть створювати нелюдське або принижуюче гідність поведження. До таких умов належать переповненість камер, відсутність доступу до природного світла та свіжого повітря, неналежні санітарні умови або відсутність медичного забезпечення.

Наприклад, у справі *Torreggiani та інші проти Італії* ЄСПЛ розглядав позови кількох ув'язнених, які тривалий час перебували в італійських тюрмах, де площа на одну особу була меншою за 3 квадратні метри. Суд детально аналізував умови камер, відзначаючи, що в'язні не мали достатнього доступу до повітря, сонячного світла та належних санітарних умов, а також тривалий час перебували у стані психологічного стресу через переповненість. Суд дійшов висновку, що такі умови створюють серйозні фізичні та психологічні страждання, які виходять за межі «неминучого результату» позбавлення волі, і тому становлять порушення статті 3 ЄКПЛ [12].

Що стосується медичного втручання, Суд визнає, що ненадання належної допомоги або ігнорування потреб ув'язнених може становити нелюдське або принижуюче гідність поведження. У справі *Herczegfalvy v. Austria* (1992) ЄСПЛ розглядав примусове медичне лікування ув'язненого з тяжким психічним захворюванням, який піддавався обмежувальним заходам у психіатричній лікарні. Суд наголосив, що застосування примусових медичних заходів може бути виправданим лише якщо воно відповідає медичній необхідності і проводиться з дотриманням етичних стандартів лікування, а його мета є терапевтичною, а не каральною. Аналогічний підхід застосовано у справі *S.M. проти Італії* (2024), де обмежувальні заходи щодо насильницького ув'язненого, переведеного до психіатричної лікарні, були визнані допустимими, оскільки їх застосування було обґрунтованим з медичної точки зору і відповідало принципам сучасної психіатричної практики [13].

Ці приклади демонструють, що навіть у межах законного позбавлення волі права людини залишаються чинними, і їх застосування потребує балансу між забезпеченням безпеки та підтриманням гуманних стандартів утримання. Ефективний контроль, моніторинг та дотримання рекомендацій міжнародних органів є ключовими для запобігання катуванням і принижуючому гідність поведженню.

Окремої уваги заслуговує питання моніторингу умов утримання під вартою, який є ключовим елементом забезпечення прав осіб, позбавлених волі. Для держави, яка прагне забезпечити дотримання прав людини в цій сфері, наявність такої системи є необхідною. Захист ув'язнених реалізується через поєднання національної правової бази, що інтегрує стандарти міжнародного права, та ефективного її застосування на практиці. Це передбачає не лише прийняття законів і нормативних актів, а й забезпечення їх виконання через підготовлені кадри, які дотримуються професійної

етики, а також наявність фінансових і матеріальних ресурсів для реалізації політики прав людини у пенітенціарній сфері.

Моніторинг є одним із ключових інструментів контролю за дотриманням прав ув'язнених. Його здійснюють різні органи: внутрішні інспекційні служби, судові органи, незалежні національні органи, неурядові організації та засоби масової інформації. Такий контроль дає змогу отримати об'єктивне уявлення про стан місць утримання під вартою та своєчасно вживати заходів для усунення проблем. Важливо підкреслити, що наявність механізмів моніторингу не обов'язково свідчить про серйозні порушення або недовіру до персоналу; навпаки, це спосіб збалансувати співвідношення влади між ув'язненими та органами, що їх утримують, та забезпечити зовнішню перевірку у випадку зловживань.

Особливе значення мають візити до місць утримання, які є основним інструментом моніторингу. Вони виконують низку функцій, які часто взаємопов'язані. По-перше, сам факт регулярного зовнішнього спостереження діє превентивно: персонал, що відповідає за утримання, усвідомлює, що їхні дії перевіряються, і це зменшує ризик порушень. По-друге, візити дозволяють оперативно реагувати на проблеми, що залишилися поза увагою адміністрації, та сприяють безпосередньому захисту прав ув'язнених. По-третє, такі відвідування дають змогу документувати умови утримання, оцінювати їх відповідність стандартам і на основі зібраних даних формувати рекомендації або пропозиції щодо покращення [14, с. 20].

Крім того, моніторинг через візити забезпечує моральну підтримку ув'язнених: прямий контакт з особами, позбавленими волі, допомагає виявити їхні потреби, у тому числі матеріальні та правові, які не завжди задовольняються адміністрацією. Також це сприяє налагодженню діалогу між органами утримання та зовнішніми контролюючими структурами. Якщо цей діалог ведеться на основі взаємної поваги, він дозволяє не лише обговорювати умови утримання, а й отримувати від персоналу інформацію про проблеми організації роботи та потенційні ризики для прав ув'язнених.

Усе це робить моніторинг динамічним і багатофункціональним інструментом, який не лише перевіряє стан пенітенціарних установ, а й підтримує постійний процес удосконалення системи захисту осіб, позбавлених волі, забезпечує зменшення ризиків жорстокого поводження та стимулює дотримання міжнародних і національних стандартів прав людини.

Моніторинг умов утримання під вартою на національному рівні передбачає, що держава відповідає за захист осіб, позбавлених волі, і забезпечує регулярну перевірку місць їхнього утримання. Відповідно до Принципу 29 «Зводу принципів захисту всіх осіб, які перебувають під будь-якою формою затримання або ув'язнення» ООН, контроль має здійснюватися кваліфікованими особами, підзвітними органу, відмінного від того, що безпосередньо відповідає за управління установою [15]. У більшості держав такі механізми інтегровані в національне законодавство та адміністративні положення, як правило, у формі внутрішніх інспекційних служб. Водночас дедалі більше країн запроваджують додаткові зовнішні механізми контролю, які доповнюють внутрішні, не замінюючи їх.

Міжнародні органи відіграють важливу роль у контролі за умовами утримання осіб під вартою, забезпечуючи дотримання прав людини навіть у контексті обмеження свободи. Історично першим таким механізмом став Міжнародний комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ), який отримав право відвідувати військовополонених під час збройних конфліктів. Ця діяльність базується на положеннях Четвертої Женевської конвенції 1949 року, що надає організації можливість перевіряти умови утримання осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. Завдяки таким візитам МКЧХ здійснює моніторинг дотримання мінімальних стандартів поводження з ув'язненими та сприяє попередженню катувань і жорстокого поводження [14, с. 23].

Сучасні міжнародні механізми контролю здебільшого функціонують у реактивному режимі, реагуючи на повідомлення про порушення прав ув'язнених. Винятком є Європейський комітет із запобігання катуванням, який, відповідно до Європейської конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню 1987 року, має право без попереднього повідомлення здійснювати візити до будь-якого місця утримання під вартою в державах-учасниках. Такий режим роботи дозволяє не лише реагувати на повідомлення про порушення, а й проводити превентивний моніторинг умов утримання, що сприяє системному покращенню пенітенціарної практики.

Додатково, у рамках Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання було створено Підкомітет проти катувань, який наділений правом регулярного та безперешкодного доступу до місць тримання під вартою. Він здійснює періодичні відвідування пенітенціарних закладів, надає державам-учасникам рекомендації та сприяє впровадженню міжнародних стандартів у національні системи. Ця структура є прикладом поєднання превентивного та контрольного підходів, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини у пенітенціарних установах.

Особливе значення надається участі неурядових організацій у моніторингу. Незважаючи на існування національних органів контролю, їх перевірки не завжди є незалежними або достатньо частими, а формальні аспекти можуть переважати над реальним станом справ в установах. Національні неурядові організації, за умов дотримання принципів незалежності, компетентності та етики, здатні забезпечити постійну присутність у системі, швидко реагувати на критичні ситуації та постійно слідкувати за умовами утримання. Вони володіють знаннями політичного, соціального та правового середовища, розвиненими мережами контактів та можуть ефективно комунікувати з органами влади, ЗМІ та суспільством загалом [14, с. 26]. Таким чином, НУО виконують подвійний функціонал: виступають представником громадянського суспільства та активно сприяють створенню і підтримці гуманних умов утримання.

Міжнародні організації також визнають роль неурядових організацій. Так, Організація з безпеки та співробітництва в Європі у 2000–2002 рр. наголошувала, що регулярні інспекції, особливо в межах системи періодичних візитів, є одним із найефективніших запобіжних заходів проти катувань. Неурядові організації мають отримати повний доступ до всіх місць утримання, включаючи поліцейські та слідчі ізолятори, адміністративні приміщення та в'язниці, а також можливість спілкуватися з ув'язненими наодинці. Аналогічні рекомендації містяться у звітах Спеціального доповідача з питань катувань та керівних принципах політики ЄС щодо третіх країн. Вони закликають держави забезпечити всебічний моніторинг із боку громадянського суспільства та створити міцну правову основу для діяльності неурядових організацій, а у разі відсутності законодавчих норм – використувати дискреційні повноваження для надання доступу до установ.

Таким чином, національні та міжнародні механізми, а також активна участь неурядових організацій, утворюють комплексну систему контролю та моніторингу умов утримання під вартою. Її мета – не лише запобігати порушенням, а й підтримувати постійний процес удосконалення пенітенціарних установ, забезпечуючи дотримання стандартів прав людини, захист гідності та безпеку осіб, позбавлених волі.

Незважаючи на численні міжнародні конвенції, правила ООН та наявність різних механізмів моніторингу умов утримання під вартою, реальна практика утримання ув'язнених часто демонструє повне нехтування основними правами людини. Яскравим прикладом є північнокорейські трудові табори, зокрема табір № 14 у Кечхоні, про який детально повідомляє Державний департамент США у своєму звіті [16]. До табору відправляють чиновників, які, на думку влади, погано виконували свої обов'язки, людей, які критикували режим, та всіх, кого підозрюють в антиурядовій діяльності. Там ув'язнені не просто позбавлені свободи – їхнє життя і фізичне існування постійно під загрозою, адже системи, які мали б контролювати та забезпечувати дотримання прав людини, фактично відсутні. Умови у таборі жахливі: примусова робота в небезпечних умовах, голод, хвороби без медичної допомоги, регулярні побиття та інші форми насильства. Піддаються ув'язненню не лише самі «злочинці», а й їхні родини, включно з дітьми, і це системно закріплено у політиці держави.

В'язні живуть у перенаселених бараках, без нормального доступу до їжі та питної води, відсутні санітарні умови, медичної допомоги практично немає, і будь-які спроби скарг або протесту караються жорстоко. Люди, які виживають у таких таборах, часто стають свідками або жертвами тортур і катувань, їх змушують до роботи на виснажливих роботах, часто в небезпечних шахтах або на будівництвах, де травми і смерть – звична справа. Фізичне насильство і приниження гідності ув'язнених у таких умовах стають буденністю, психологічний тиск постійний, а життя перетворюється на нескінченне виживання.

Цей приклад чітко демонструє, що наявність міжнародних стандартів, рекомендацій та навіть національних механізмів моніторингу не гарантує їх дотримання, якщо держава не виконує своїх зобов'язань. Навіть у тих країнах, де існують Національні превентивні механізми, доступ міжнародних органів або неурядових організацій може бути обмежений або контроль носить лише декларативний характер, що залишає ув'язнених без реального захисту. Табори в Північній Кореї – це крайній прояв того, як ігнорування стандартів прав людини та відсутність незалежного контролю перетворює ув'язнення на системне насильство і страждання. Це показує, що сама наявність моніторингу не є достатньою, і наголошує на важливості постійного тиску міжнародних організацій, громадянського суспільства та незалежних наглядових структур для реального забезпечення гуманності у місцях позбавлення волі.

Таким чином, приклад табору № 14 є яскравим свідченням того, що порушення прав людини можуть бути масштабними і системними навіть за умов існування міжнародних правових норм, і що моніторинг та незалежні механізми мають бути не декларативними, а реальними, з можливістю безперешкодного доступу, постійної перевірки та оперативного реагування на факти катувань і принижень.

**Висновок.** Захист прав осіб, позбавлених волі, є невід'ємною складовою забезпечення верховенства права та дотримання гуманітарних стандартів у державі. Ефективність цієї системи залежить від здатності держави створювати умови, за яких права ув'язнених реально реалізуються, а не залишаються формально закріпленими в законодавстві. Незважаючи на велику кількість міжнародних і національних актів у цій сфері, існують держави, де права ув'язнених систематично порушуються, що підкреслює необхідність активного контролю та незалежного моніторингу. Забезпечення ефективного захисту потребує системного підходу, який поєднує планування, оцінку результативності політики, підготовку персоналу та постійне вдосконалення практики управління пенітенціарними установами. Лише комплексне і послідовне застосування цих принципів здатне гарантувати захист гідності, безпеки та прав осіб, позбавлених волі.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16.12.1966 року: станом на 19 жовтня 1973 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text).
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1966 року: станом на 13.11.1998. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_085#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text).
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.10.2006 року: станом на 19.06.2023. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_g71#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року: станом на 01.08.2021. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text).
5. Human Rights Act 1998. UK Public General Acts, 1998, C. 42. URL: [https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents?utm\\_source=chatgpt.com](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents?utm_source=chatgpt.com).
6. Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року «Основні принципи поводження з в'язнями». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_230#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text).
7. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955 року: станом на 30.08.1955 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_212#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text).
8. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006) Комітету Міністрів держав-учасниць) станом на 11.01.2006 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_032#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text).
9. Резолюція 37/194 Генеральної Асамблеї ООН Принципи медичної етики, що стосуються ролі медичного персоналу, зокрема лікарів, у захисті ув'язнених та затриманих від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 18.12.1982 року. URL: [https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-medical-ethics-relevant-role-health-personnel?utm\\_source=chatgpt.com](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-medical-ethics-relevant-role-health-personnel?utm_source=chatgpt.com).
10. Recommendation CM/Rec (2012)XX of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Ethics for Prison Staff. URL: <https://rm.coe.int/16806f9450>.
11. Bronwyn Naylor. Human Rights and their application in prisons: *Prison Service Journal*. P. 17–22. URL: [https://www.researchgate.net/profile/Bronwyn-Naylor/publication/309585460\\_Human\\_Rights\\_and\\_their\\_application\\_in\\_prisons/links/58187e6408ae50812f5d9ee0/Human-Rights-and-their-application-in-prisons.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Bronwyn-Naylor/publication/309585460_Human_Rights_and_their_application_in_prisons/links/58187e6408ae50812f5d9ee0/Human-Rights-and-their-application-in-prisons.pdf).
12. Torreggiani and Others v. Italy. January 2013 -43517/09, 46882/09, 55400/09 et al., No. 159, ECHR 2013 II. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-7400%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-7400%22]}).
13. Herczegfalvy v Austria [1993] 15 EHRR 437, para 82. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57781%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57781%22]}).
14. Monitoring places of detention: a practical guide for NGOs. Geneva, December 2002. ISBN 2-9700214-1-2. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/3/29845.pdf>.
15. Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment by General Assembly resolution 43/173, 09 December 1988. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/body-principles-protection-all-persons-under-any-form-detention>.
16. U.S. Department of State. Prisons of North Korea. Washington, D.C., 2019. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/03/Prisons-of-North-Korea-English.pdf>.